

«Торгівля цінними паперами»

Підручник за редакцією В.І. Грушка

Розділ IV. Контрольно-ревізійна діяльність та правозастосування на фондовому ринку

В.А. Бортняк, к.ю.н., доцент
О.Ю. Сова к.е.н., доцент

Ключові слова: контроль, контрольно-ревізійна діяльність, контролюючі органи, структура державного регулювання фондового ринку, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, ревізія, перевірка, санкції, правопорушення на фондовому ринку, система фінансового моніторингу.

Контроль за діяльністю учасників фондового ринку. Контроль – це систематична, конструктивна та позитивна діяльність, яка має місце як у сфері регулятивних, так і в сфері правоохоронних відносин, що зумовлено тісним взаємозв'язком контролю з процесом прийняття управлінських рішень. Ознаками контролю як управлінської функції, є: систематичність, послідовність, всебічність та гласність, проведення аналізу його наслідків з обов'язковими висновками і реагуванням на виявлені недоліки в роботі органів державної виконавчої влади та їх посадових осіб. Саме такий підхід до контролю забезпечує йому належне місце серед основних функцій державного управління, спрямованих на підвищення ефективності державного управління, узгодженість управлінської діяльності та її результативність.

Функція контролю дотримання законодавства на фондовому ринку є найбільш визначальною, тому що вимагає залучення значних матеріальних, інтелектуальних та кадрових ресурсів. Це певною мірою справедливо і для ринку цінних паперів в Україні, який тільки-но розвивається.

На сьогодні на ринку цінних паперів здійснюють свою діяльність:

- 1) торговці цінними паперами;
- 2) депозитарії;
- 3) зберігачі цінних паперів;

- 4) реєстратори власників іменних цінних паперів;
- 5) інститути спільного інвестування;
- 6) фондові біржі;
- 7) торговельно–інформаційні системи.

Зазначені професійні учасники вітчизняного ринку цінних паперів об'єднуються в саморегулівні організації (СРО) з метою забезпечення інституційно–правового регулювання фондового ринку як допоміжного до державного регулювання.

Державне регулювання ринку цінних паперів це здійснення державою комплексу заходів щодо упорядкування, контролю та нагляду за ринком цінних паперів з метою забезпечення його справедливості, прозорості, ефективності та запобігання зловживанням і порушенням на ньому.

До елементів структури державного регулювання вітчизняного ринку цінних паперів, відносять:

- 1) законодавче регулювання;
- 2) ліцензування;
- 3) нагляд;
- 4) контроль;
- 5) правозастосування.

Систему органів, які в межах своїх повноважень та компетенції здійснюють регулювання, контроль або інші функції управління на фондовому ринку, поділяють на декілька груп:

Перша – Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України;

Друга – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

Третя – Фонд державного майна України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, Державна податкова адміністрація України та інші державні органи;

Четверта – Міністерство внутрішніх справ України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, судові органи.

Повноваження Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо перевірок та ревізій діяльності учасників фондового ринку. Державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.

Основними повноваженнями Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо перевірок та ревізій діяльності учасників фондового ринку, є:

- у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку виносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента, дію ліцензій, виданих Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, анулювати дію таких ліцензій;

- у разі порушення фондовою біржею законодавства про цінні папери, статуту та правил фондової біржі зупиняти торгівлю на фондовій біржі до усунення таких порушень;

- здійснювати контроль за достовірністю і розкриттям інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, і саморегулювними організаціями, та її відповідністю встановленим вимогам;

- проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності професійних учасників ринку цінних паперів та саморегулювних організацій професійних учасників ринку цінних паперів, а також перевірки та ревізії діяльності

емітентів щодо стану корпоративного управління та здійснення операцій з розміщення та обігу цінних паперів;

- надсилати емітентам, особам, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондовим біржам та саморегульованим організаціям обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства;

- надсилати матеріали в правоохоронні органи стосовно фактів правопорушень, за які передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність, якщо до компетенції комісії не входить накладення адміністративних стягнень за відповідні правопорушення;

- надсилати матеріали в органи Антимонопольного комітету України у разі виявлення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

- накладати адміністративні стягнення, штрафні та інші санкції за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників, аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів;

- порушувати питання про звільнення з посад керівників фондових бірж та інших установ інфраструктури фондового ринку у випадках недодержання ними чинного законодавства України, з метою захисту інтересів інвесторів та громадян;

- призначати тимчасово (до двох місяців) керівників фондових бірж, депозитаріїв та інших установ інфраструктури фондового ринку, зупиняти або припиняти допуск цінних паперів на фондові біржі або торгівлю ними на будь-якій фондовій біржі, зупиняти кліринг та укладення договорів купівлі–продажу цінних паперів на фондових біржах на певний термін для захисту держави, інвесторів;

– вилучати під час проведення перевірок на строк до трьох робочих днів документи, що підтверджують факти порушення актів законодавства про цінні папери;

– проводити перевірки незалежних оцінювачів майна інститутів спільного інвестування щодо додержання вимог законодавства у сфері спільного інвестування.

Порядок проведення ревізій та перевірок. Перевірка – це контроль за відповідністю діяльності суб'єкта підприємницької діяльності законодавству по визначеному напрямку, передбачений у плані роботи контролюючого органу, якій провадиться за місцезнаходженням органу управління такого суб'єкта. Місцем проведення перевірки є приміщення ліцензіата за його місцезнаходженням або приміщення органу уповноваженого проводити контроль.

Контролюючі органи – це вищі, центральні та місцеві органи державної виконавчої влади, їх територіальні відділення та представництва, що відповідно до наданих їм повноважень збирають, перевіряють та оцінюють інформацію про виробничу, господарську, фінансову, виконавче – розпорядчу та іншу діяльність підприємств, установ, організацій та громадян що здійснюють підприємницьку діяльність, і вживають до них, у разі необхідності, запобіжних, відновлювальних і примусових заходів.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України здійснює контроль з питань випуску і обігу цінних паперів та їх похідних на території, України, додержання законодавства у цій сфері, дотримання емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, умов продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією.

Ліцензіатами визнаються юридичні особи, які отримали в Органі контролю відповідно до розподілених повноважень ліцензію на здійснення певного виду професійної діяльності на фондовому ринку: діяльності з торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності, діяльності з організації

торгівлі на фондовому ринку, діяльності з управління активами інституційних інвесторів.

Підставою для проведення планової перевірки ліцензіата на дотримання вимог законодавства про цінні папери є включення ліцензіата до плану–графіка проведення перевірок учасників фондового ринку на відповідний квартал. План–графік затверджується наказом Голови Контролюючого органу або особою, яка виконує його обов'язки. Планові перевірки дотримання ліцензіатом вимог законодавства про цінні папери проводяться не частіше одного разу на календарний рік.

Планова перевірка передбачає заплановану перевірку відповідності вимогам законодавства про цінні папери діяльності ліцензіата протягом періоду, який підлягає перевірці. Планова перевірка проводиться за весь або певний період його діяльності.

Планова перевірка охоплює весь перелік питань за видом професійної діяльності ліцензіата на фондовому ринку, якщо у плані–графіку не зазначене інше. Про проведення планової перевірки ліцензіат повинен бути попередньо письмово повідомлений контролюючим органом не менш ніж за десять календарних днів до початку її проведення.

Під час проведення перевірки робоча група детально вивчає, аналізує та оцінює всі необхідні документи, які стосуються професійної діяльності ліцензіата на фондовому ринку. Особлива увага при перевірці звертається на недоліки при провадженні ліцензіатом професійної діяльності на фондовому ринку, які можуть призвести до невиконання ним своїх зобов'язань перед учасниками фондового ринку.

У разі існування документа в електронній формі, за умови, що даний документ створений ліцензіатом, ліцензіат повинен його роздрукувати та надати робочій групі. Роздрукована форма електронного документа перед наданням робочій групі повинна бути засвідчена підписом керівника ліцензіата (особи, яка виконує його обов'язки) та скріплена печаткою ліцензіата.

У разі неможливості з технічних причин роздрукувати форму електронного документа робоча група складає Акт огляду електронного документа, виведеного на екран монітора, який засвідчується підписом керівника ліцензіата (особи, яка виконує його обов'язки).

За результатами перевірки робоча група складає у двох примірниках Акт (планової/позапланової) перевірки дотримання вимог законодавства про цінні папери (далі – Акт перевірки) за відповідною формою, яку підписують керівник, члени робочої групи не пізніше дати закінчення терміну дії доручення на проведення перевірки. Другий примірник Акта перевірки під особистий підпис вручається керівнику ліцензіата (особі, яка виконує його обов'язки) за місцем проведення перевірки.

Перший примірник Акта перевірки зберігається в Органі контролю. Сторінки Акта перевірки нумеруються та підписуються робочою групою.

До примірника Акта перевірки, який зберігається в Органі контролю, обов'язково додаються копії документів згідно з переліком, зазначеним в Акті перевірки. Не допускається викладати в Акті перевірки припущення та факти, не підтвержені документами. В Акті перевірки викладаються всі виявлені під час перевірки обставини та порушення в діяльності ліцензіата.

У разі усунення ліцензіатом під час проведення перевірки виявлених робочою групою порушень та недоліків у діяльності ліцензіата про це робляться відповідні записи в Акті перевірки.

Будь-які виправлення та доповнення в Акті перевірки після його підписання членами робочої групи не допускаються. Про виявлення описок після підписання Акта перевірки ліцензіат повідомляється письмово.

У разі ненадання ліцензіатом, що перевіряється, документів, необхідних для проведення перевірки, за наявності причин (втрата, вилучення документів тощо) в Акті перевірки робиться запис про це із зазначенням причин.

У разі вилучення у встановленому порядку під час проведення перевірки документів, які підтверджують факти порушення вимог

законодавства про цінні папери, до Акта перевірки додається протокол вилучення документів.

Якщо член робочої групи не згодний із змістом Акта перевірки, він має право викласти в письмовій формі свою окрему думку з обґрунтуванням і додати її до Акта перевірки.

У разі відмови керівника ліцензіата (особи, яка виконує його обов'язки) підписати перший примірник Акта перевірки та отримати другий примірник Акта перевірки керівник робочої групи робить про це відповідний запис у двох примірниках Акта перевірки в місці, визначеному для підпису представником ліцензіата. Протягом п'яти робочих днів другий примірник Акта перевірки направляється ліцензіату рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Зауваження до Акта перевірки можуть надаватися ліцензіатом протягом трьох робочих днів з дати отримання другого примірника Акта перевірки. Ці зауваження є невід'ємною частиною Акта перевірки.

Керівник робочої групи під час перевірки ліцензіата має право вилучати на строк до трьох робочих днів документи, які підтверджують факти порушення вимог законодавства про цінні папери.

Вилучення документів, проведене керівником робочої групи, оформлюється протоколом вилучення документів, у якому зазначаються дата його складання, прізвище та посада особи, яка провела вилучення, повний перелік вилучених документів та день, у який ці документи мають бути повернені.

Копія протоколу вилучення документів надається керівнику ліцензіата (особі, яка виконує його обов'язки), про що на протоколі вилучення документів керівником ліцензіата (особою, яка виконує його обов'язки) робиться відповідний напис із зазначенням дати отримання зазначеної копії.

У разі відмови керівника ліцензіата (особи, яка виконує його обов'язки) підписати протокол про вилучення документів керівник робочої групи робить відповідний запис про це в протоколі вилучення.

Керівник робочої групи несе відповідальність згідно із законодавством за зберігання та використання за призначенням в Органі контролю документів, які були вилучені під час перевірки. Забороняється робити будь-які дії, які можуть спричинити пошкодження або зміну змісту документа, який вилучено.

Керівник робочої групи під час роботи з вилученими документами має право: робити копії вилучених документів; за потреби залучати до роботи з вилученими документами інших працівників Органу контролю, спеціалістів інших установ (за їх згодою).

Відлік триденного строку вилучення документів починається з наступного дня за днем вилучення. Про повернення вилучених документів керівником ліцензіата (особою, яка виконує його обов'язки) робиться відповідний запис у протоколі вилучення. У разі відмови керівника ліцензіата вчасно прийняти вилучені документи керівник робочої групи складає Акт про відмову у прийнятті вилучених документів, а вилучені документи та копію Акта про відмову у прийнятті вилучених документів протягом п'яти робочих днів з дати складання Акта про відмову у прийнятті вилучених документів направляє ліцензіату рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Порядок проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств. Для проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств скликається відповідна комісія. Мінімальна кількість представників якої має становити 2 особи. Склад представників центрального апарату Комісії визначається Головою Комісії або членом Комісії – заступником Голови, що відповідає за контрольно-ревізійну роботу.

Якщо до складу представників Комісії для контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств входять працівники кількох управлінь та самостійних відділів центрального апарату

Комісії, то такий склад затверджується в установленому порядку відповідним наказом Голови Комісії.

Якщо до складу контрольної групи входять представники центрального апарату Комісії та територіального управління, то такий склад затверджується в установленому порядку відповідним наказом Голови Комісії.

Контрольно–правове управління, територіальне управління Комісії письмово повідомляють виконавчий орган акціонерного товариства про призначення представників для контролю за реєстрацією акціонерів та, у разі необхідності, відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» визначають перелік документів для надання їх контрольній групі керівником виконавчого органу товариства або особою, яка його заміщає, при проведенні контролю.

Повідомлення про призначення представників надсилаються виконавчому органу товариства поштою, факсом або вручаються під розписку посадовій особі виконавчого органу товариства до початку реєстрації.

Складовими своєчасного повідомлення виконавчого органу акціонерного товариства про призначення представників є:

- при передачі повідомлення факсом – інформація про проходження факсу;
- при надсиланні повідомлення поштою – квитанція поштового відділення про пересилку повідомлення.

Голова Комісії, члени Комісії, начальники територіальних управлінь Комісії, працівники центрального апарату Комісії та її територіальних управлінь як уповноважені особи Комісії при проведенні контролю за реєстрацією акціонерів мають право:

- безперешкодно входити до місця, де проводяться загальні збори, за службовим посвідченням та мати доступ до документів та інших матеріалів, необхідних для контролю за реєстрацією акціонерів;

- вимагати та отримувати для контролю потрібні документи та іншу інформацію у зв'язку з реалізацією своїх повноважень з контролю;
- оголошувати учасникам загальних зборів протокол контролю за реєстрацією акціонерів;
- відповідно до письмового доручення – порушувати справу про правопорушення та складати акт (для юридичних осіб) про правопорушення на ринку цінних паперів;
- складати протокол (для фізичних або посадових осіб) про правопорушення на ринку цінних паперів;
- при потребі – вилучити документи, які підтверджують факт правопорушення.

Уповноважені особи Комісії під час проведення контролю зобов'язані дотримуватися вимог законодавства України; не припускати дій та вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію їх та Комісії.

Перед початком контролю керівник контрольної групи адає керівнику виконавчого органу товариства або особі, яка його заміщує, або посадовим особам реєстратора (у разі їх відсутності – іншій особі, відповідальній за проведення реєстрації) один примірник доручення на проведення контролю за реєстрацією акціонерів, представляє членів контрольної групи, повідомляє про їхні повноваження згідно зі статтею 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», обговорює та вирішує інші організаційні питання щодо контролю.

Повноваження посадових осіб товариства, реєстратора, які здійснюють реєстрацію акціонерів, повинні бути підтверджені відповідними документами.

Керівник виконавчого органу товариства або особа, яка його заміщує, або посадові особи реєстратора попереджуються, що у разі недопущення уповноважених осіб Комісії до контролю за реєстрацією акціонерів та застосування до них протиправних дій уповноважені особи Комісії мають

право звернутися до органів внутрішніх справ із проханням негайно вжити заходів щодо забезпечення проведення контролю.

Керівник виконавчого органу товариства або посадова особа, яка його заміщує, повинні створити уповноваженим особам Комісії належні умови для проведення контролю, надати місце для роботи, можливість користуватися зв'язком, розмножувальною технікою, іншими послугами технічного характеру.

Посадові особи органів управління товариства, реєстратора мають право отримувати від уповноважених осіб Комісії вичерпну інформацію про вимоги та порядок проведення контролю, права та обов'язки уповноважених осіб Комісії відповідно до чинного законодавства.

Під час проведення контролю представниками Комісії перевіряється відповідність реєстру акціонерів (зведеного облікового реєстру цінних паперів), наданого для реєстрації акціонерів, встановленим вимогам законодавства щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів (щодо здійснення депозитарної діяльності).

Реєстр власників іменних цінних паперів (зведений обліковий реєстр цінних паперів) повинен бути складений на дату проведення загальних зборів у письмовій формі, з прошитими та прошнурованими сторінками, засвідчений підписом та скріплений печаткою реєстратора (депозитарія).

Під час контролю за реєстрацією акціонерів перевіряється відповідність документів, які підтверджують право участі акціонерів або їх представників у загальних зборах, вимогам чинного законодавства та правомірність відмови у реєстрації.

Представники Комісії мають право вимагати надання копій, виписок, витягів з відповідних документів, які використовуються під час реєстрації, завірених підписом керівника виконавчого органу товариства або особи, що його заміщує (або реєстратора), та скріплених печаткою товариства (або реєстратора) для приєднання їх до документів контролю.

Під час проведення контролю за реєстрацією акціонерів представники Комісії мають право задавати посадовим особам товариства або реєстратора, відповідальним за реєстрацію, питання, що стосуються проведення реєстрації акціонерів, а також вимагати від них пояснень, оформлених у письмовій формі, щодо реєстрації.

Кожна посадова особа товариства або реєстратора може, за власною ініціативою, у зв'язку з проведенням контролю за реєстрацією акціонерів, зробити заяву у письмовій формі щодо реєстрації.

Посадові особи товариства або реєстратора несуть відповідальність згідно з чинним законодавством за повноту та достовірність інформації, яка надається представникам Комісії під час контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах.

Характеристика правопорушень на фондовому ринку. Основними проблемами, що мають місце у сфері державного контролю на ринку цінних паперів України є:

1) на ринку цінних паперів склався та поглиблюється розрив між прийняттям нормативних актів, які регулюють діяльність його учасників, та обігом цінних паперів, а також контролем за їх дотриманням;

2) одночасно з розвитком українського ринку цінних паперів, збільшенням кількості емітентів цінних паперів та професійних учасників ринку кількість порушень законодавства про цінні папери поступово зростає.

Про це свідчать факти збільшення кількості скарг про порушення прав акціонерів правліннями та посадовими особами акціонерних товариств, невиконання своїх зобов'язань фінансовими посередниками перед інвесторами;

3) поряд із нерозвиненістю сучасних інституцій саморегулювання на ринку цінних паперів наявні ресурси органів виконавчої влади не повністю відповідають потребам забезпечення ефективного державного контролю за учасниками ринку цінних паперів;

4) організаційна неоформленість та децентралізація ринку цінних паперів.

Належний державний контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів в Україні є питанням не лише економічної політики держави, а й фактором збереження соціального спокою в суспільстві.

Серед загальноекономічних факторів, що зумовлюють зростання правопорушень на ринку цінних паперів, є:

1) недостатню урегульованість механізму реєстрації та ліцензування діяльності учасників ринку цінних паперів;

2) укладання більшості угод на позабіржовому «неорганізованому» ринку, що сприяє «тінізації» ринку цінних паперів та ускладнює державний контроль у цій сфері;

3) відсутність національного індексу цінних паперів, що стримує залучення іноземних інвестицій;

4) недостатність власного капіталу і необхідних технічних можливостей у торговців цінними паперами для повноцінного обслуговування первинного, а тим більше, вторинного ринку;

5) відсутність дієвого механізму захисту прав інвестора на фондовому ринку.

Чинним законодавством за порушення правових норм діяльності учасників ринку цінних паперів передбачена кримінальна, адміністративна та дисциплінарна відповідальність.

Так, до учасників ринку цінних паперів в різній мірі можуть застосовуватися норми Кримінального кодексу України відповідно до ст.ст. 190, 191, 192, 199, 200, 208, 209, 212, 222, 223, 224, 365, 366, 368, 369.

Відповідно норми Кодексу України про адміністративні правопорушення до учасників ринку цінних паперів можуть застосовуватися за ст.ст. 51, 51–1, 164, 164–2, 166–1, 166–2, 166–3.

Відсутність досконалого контролю за процесами, які відбуваються на ринку цінних паперів, створила сприятливі умови для зловживань. Це може

призвести до деякого збільшення кількості злочинів, скоєних на ринку цінних паперів. Окремі посадові особи можуть незаконно використовувати грошові надходження від «великої» приватизації для фінансування діяльності комерційних структур сумнівного походження.

Профілактичними заходами з попередження правопорушень, які мають місце у діяльності учасників ринку цінних паперів, для правоохоронних органів можуть бути:

- 1) використання запобіжних заходів відносно можливих правопорушень у цій сфері;
- 2) паралельний контроль правоохоронними органами діяльності учасників даного ринку;
- 3) встановлення достатнього рівня взаємодії між оперативними і слідчими органами з цих питань;
- 4) своєчасний арешт злочинців;
- 5) запровадження в країні єдиного центру обліку і аналізу оперативної інформації з цих питань;
- 6) своєчасний обмін інформацією, стосовно порушень чинного законодавства у цій сфері між контролюючими та правоохоронними органами.

Окремим напрямом профілактики правопорушень на фондовому ринку України можуть бути перевірки діяльності її учасників: планові та позапланові, які в свою чергу можуть поділятися на комплексні та тематичні.

Протягом 2010 року уповноваженими особами Комісії розглянуто 8 264 справи про правопорушення на ринку цінних паперів у відношенні юридичних осіб, за результатами розгляду яких накладено 4 738 штрафів на загальну суму 46,68 млн грн., винесено 561 попередження, анульовано 62 ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів, закрито 68 справ. За 2010 рік сплачено штрафів на загальну суму 773 100 грн.

Уповноваженими особами Комісії розглянуто 16 адміністративних справ про правопорушення на ринку цінних паперів, за результатами розгляду яких накладено 16 штрафів на загальну суму 5 610 грн.

У 2010 році Комісією розглянуто 129 скарг від юридичних та фізичних осіб на постанови про накладення санкцій за правопорушення на ринку цінних паперів.

Уповноваженими особами Комісії винесено 592 розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери. Розглянуто 4 справи про порушення вимог законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, за результатами розгляду яких накладено штрафів на загальну суму 6 800 грн.

Протягом 2010 року до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку надійшло на розгляд 3 733 письмових звернення від фізичних осіб щодо порушення їх прав та законних інтересів на ринку цінних паперів, що на 6 % більше в порівнянні з 2009 роком. Під час особистого прийому розглянуто питання 1 505 громадян. З урахуванням колективних звернень у 2010 році до Комісії звернулося 5 758 громадян.

Майже 78 % звернень, що надійшли до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, становлять скарги міноритарних акціонерів на діяльність акціонерних товариств. Типовими порушеннями прав акціонерів, як і в попередні роки, залишаються наступні:

- порушення права на рівне ставлення до всіх акціонерів;
- порушення права на участь в управлінні товариством;
- порушення права на отримання інформації про діяльність акціонерного товариства;
- невиконання зобов'язань за цінними паперами, передбачених умовами їх розміщення;
- порушення прав акціонерів під час додаткового випуску акцій.

Система та суб'єкти фінансового моніторингу. Система фінансового моніторингу – це сукупність форм та методів взаємовідносин, що виникають при проведенні фінансових операцій клієнтами через фінансові установи з урахуванням законодавчо покладених на них обов'язків забезпечення заходів щодо повного та своєчасного запобігання і протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму урахуванням провідних світових тенденцій в галузі способів та методів легалізації доходів, а також сукупності збору, обробки та аналізу інформації та її передачі до спеціалізованих органів держави, які здійснюють перевірку правомірності проведення таких операцій і перевіряють джерела походження доходів клієнтів та з метою забезпечення економічної рівності ринкових суб'єктів, стимулювання виробничої та підприємницької діяльності, забезпечення сталого та послідовного економічно–соціального розвитку суспільства та боротьби з суспільно небезпечними явищами (тероризмом, наркоманією, торгівлею людьми та інше).

Згідно ст.4 Закону України «Про запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» фінансовий моніторинг складається з двох рівнів:

1) обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

2) внутрішній фінансовий моніторинг – діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу по виявленню, відповідно до цього Закону, фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів.

Особливістю фінансового моніторингу є те, що він здійснюється на двох взаємопов'язаних рівнях. На першому рівні відбувається виявлення

операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу та операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, шляхом порівняння нормативно закріплених ознак операцій, які підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, з ознаками операцій, які проводить суб'єкт первинного фінансового моніторингу. А на другому – перевірка вищевказаної інформації про зв'язок фінансових операцій з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом.

Обов'язковий фінансовий моніторинг здійснює Державний комітет фінансового моніторингу (далі – Держфінмоніторинг). Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є: банки, страхові та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрінгові та клірингові установи; товарні, фондові та інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; інститути спільного інвестування; гральні заклади, ломбарди, юридичні особи, які проводять будь-які лотереї; підприємства, організації, які здійснюють управління інвестиційними фондами чи недержавними пенсійними фондами; підприємства і об'єднання зв'язку, інші некредитні організації, які здійснюють переказ грошових коштів; інші юридичні особи, які відповідно до законодавства здійснюють фінансові операції.

Крім того, окремі повноваження з фінансового моніторингу мають центральні органи виконавчої влади та Національний банк України, які відповідно до закону виконують функції регулювання та нагляду за діяльністю юридичних осіб, що забезпечують здійснення фінансових операцій.

В теорії права існує три групи органів, уповноважених протидіяти відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом:

1. Суб'єкти, основними функціями яких є протидія легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом:

а) Державний департамент фінансового моніторингу;

б) Міжвідомча робоча група з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом;

в) Робоча група з питань створення та функціонування Єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму.

2. Суб'єкти, які здійснюють протидію легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, в межах напрямку боротьби з організованою злочинністю:

а) Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України;

б) Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України;

в) Спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

3. Суб'єкти, які здійснюють протидію легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, в межах покладених на них основних функцій:

а) Правоохоронні органи: Органи внутрішніх справ України (міліція); Служба безпеки України; Органи прокуратури України; Органи державної податкової служби; Державна контрольно–ревізійна служба.

б) Органи, що мають контрольні повноваження: Національний банк України; Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

в) Суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

Провідним суб'єктом є Держфінмоніторинг. За ним закріплено 5 основних завдань, окремі з яких конкретизовані рядом функцій:

– участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

– збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

- налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері;
- забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

До превентивних допоміжних суб'єктів віднесені суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Зміст їх повноважень полягає у виявленні операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу.

До предметних допоміжних суб'єктів віднесені: Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міжвідомча робоча група з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, Робоча група з питань створення та функціонування Єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму, Контрольно-ревізійна служба, підрозділи Державної податкової служби України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, прокуратури.

Фінансові операції, що підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу. Фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри, – 13 000 гривень) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентній 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри, – 13 000 гривень), та має одну або більше таких ознак:

1) переказ грошових коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження грошових коштів з анонімного (номерного) рахунку з–за кордону, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі в країні, що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон;

2) купівля–продаж чеків, дорожніх чеків або інших подібних платіжних засобів за готівку;

3) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), проведення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції є фізичною або юридичною особою, що має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в країні (на території), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, або однією із сторін є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому у вищезазначеній країні (території);

4) зарахування на рахунок коштів у готівковій формі з їх подальшим переказом того самого або наступного операційного дня іншій особі;

5) зарахування коштів на поточний рахунок юридичної або фізичної особи – підприємця чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи – підприємця, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання готівки з поточного рахунка юридичної або фізичної особи – підприємця у разі, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття;

6) переказ особою коштів за кордон за відсутності зовнішньоекономічного договору (контракту);

7) обмін банкнот, особливо іноземної валюти, на банкноти іншого номіналу;

- 8) проведення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, не депонованими в депозитарних установах;
- 9) проведення фінансових операцій з векселями з бланковим індосаментом або індосаментом на пред'явника;
- 10) здійснення розрахунку за фінансовою операцією у готівковій формі;
- 11) проведення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена;
- 12) одержання (сплата, переказ) страхового (перестрахового) платежу (страхового внеску, страхової премії);
- 13) проведення страхової виплати або страхового відшкодування;
- 14) виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри;
- 15) здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним контрактом, що не передбачає фактичного постачання на митну територію України товарів, робіт і послуг;
- 16) надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в один і той самий день декілька разів, за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює чи перевищує суму, у розмірі 150 тисяч гривень.

Щодо внутрішнього фінансового моніторингу, то він проводиться у разі:

- 1) заплутаний або незвичний характер фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;
- 2) невідповідність фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта;

3) виявлення фактів неодноразового проведення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації.

У разі якщо у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підстави вважати, що фінансова операція пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, внутрішній фінансовий моніторинг проводиться також щодо інших фінансових операцій, в уточненні яких виникла необхідність.

Внутрішньому фінансовому моніторингу підлягають операції відповідно до типологій міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Відповідальність за порушення вимог законодавства щодо запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Особи, винні у порушенні вимог законодавства щодо запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно із чинним законодавством. Такі особи також можуть бути позбавлені права провадити певні види економічної діяльності.

Юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

У разі невиконання (неналежного виконання) суб'єктом первинного фінансового моніторингу вимог нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, на нього в установленому законом порядку може бути накладено штраф:

– за порушення вимог щодо ідентифікації та вивчення фінансової діяльності осіб у випадках, передбачених законодавством, – у розмірі до 500

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– за невиявлення, несвоєчасне виявлення та порушення порядку реєстрації фінансових операцій, що відповідно до законодавства підлягають фінансовому моніторингу, – у розмірі до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– за неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання Спеціально уповноваженому органу недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають такому моніторингу, – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– за порушення порядку зупинення фінансових операцій – у розмірі до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Повторне (протягом року) порушення суб'єктами первинного фінансового моніторингу – юридичними особами або громадянами, які є суб'єктами підприємницької діяльності, вимог нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, тягне за собою накладення штрафу у розмірі до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для громадян, які є суб'єктами підприємницької діяльності, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Крім застосування фінансових санкцій за повторне аналогічне протягом одного року порушення суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у

сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, суб'єкт державного фінансового моніторингу може обмежити, тимчасово припинити дію чи анулювати ліцензію або інший спеціальний дозвіл на право провадження певних видів діяльності у порядку, встановленому законом.

У разі грубого порушення посадовою особою суб'єкта первинного фінансового моніторингу вимог нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, суб'єкт державного фінансового моніторингу може прийняти рішення про тимчасове відсторонення такої посадової особи суб'єкта первинного фінансового моніторингу від посади.

Усі санкції до суб'єктів первинного фінансового моніторингу, застосовуються суб'єктами державного фінансового моніторингу, які здійснюють регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, в межах їхньої компетенції.

Запитання для самоконтролю:

1. Поняття та функції контролю за діяльністю учасників фондового ринку.
2. Державне регулювання ринку цінних паперів.
3. Повноваження Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо перевірок та ревізій діяльності учасників фондового ринку.
4. Порядок проведення перевірок учасників фондового ринку.
5. Порядок проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств.
6. Правопорушення на фондовому ринку.
7. Профілактичні заходи з попередження правопорушень на фондовому ринку.
8. Система фінансового моніторингу.
9. Фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу.
10. Санкції за порушення вимог законодавства щодо запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Список рекомендованих джерел:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 20. – Ст. – 142.
2. Про запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 29. – Ст. – 392.
3. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 10. – Ст. – 63.
4. Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Порядку контролю за дотриманням професійними учасниками фондового ринку вимог законодавства про цінні папери» № 214 від 24.11.99 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 13. – Ст. 135.
5. Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Положення про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств» № 199 від 23.12.98 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 10. – Ст. 127.
6. Лист НБУ «Роз'яснення з питань здійснення фінансового моніторингу» № 48-103/634-4584 від 04.04.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Державний контроль діяльності учасників фондового ринку України (організаційно-правовий аспект): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / І.Г. Андрущенко. – К., 2004. – 18 с.
8. Міжнародне приватне право: Теоретичні та прикладні аспекти. – К.: МАУП, 2004. – 576 с.
9. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
10. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. Підручник (затв. МОН України). – 3-є вид. / [В.Т. Білоус, О.С. Захарова, В.С. Ковальський, В.С. Лукомський та ін.]. За ред. Маляренко В. – К.: 2007. – 352 с.